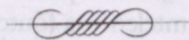

MIKLÓS PÉTER

Damjanich és Szeged

A Batthyány-kormány 1848 májusában tízezer fős önkéntes reguláris hadsereg föllállítását határozta el. A korhatár tizennyolc év volt, s vagyoni helyzettől függetlenül mindenki beléphetett. Szeged a Bihar, Békés, Csanád, Csongrád, Krassó, Temes, Torontál vármegyei, valamint az aradi, gyulai és nagyváradai újoncok gyülekezési helye volt.

A toborzást Osztróvszky József és Rengy Ferdinánd országgyűlési követek vezették 1848. május 21. és június 16. között. Szántó Imre tanulmányaiból és a korszakot vizsgáló könyvből tudjuk, hogy Mészáros Lázár miniszter 1848. június 5-én értesítette a város vezetését, hogy az összeírást ezer fő összegyűltéig folytassák. A harmadik zászlóalj 1018 (a Nagyváradról késve érkezőkkel együtt 1146) főből állt, akik közül 150 fő volt szegedi. A honvédek között nagyszámú értelmiségit találunk (mérnök, orvos, ügyvéd és egyéb honorácior-foglalkozások, valamint a főgimnázium idősebb növendékei), de a többség – az országos arányoknak megfelelően – céhlegény, iparossegéd, szegényparaszt, napszámos, zsellér.¹

Szeged város a harmadik zászlóaljat, amelynek történiáját Hegyesi Márton írta meg, teljesen „magáénak érezte”.² Az összeírás után mindenki saját lakóhelyén maradt, de a gyülekezés idején a nagyszámú honvéd Szegedre érkezett. Az elhelyezés és az el látás nagy anyagi megterhelést jelentett (a fölsővárosi minorita rendházban és magánlakásoknál szállásolták el őket). A város biztosította a honvédek fölszerelését, fölkészítését: ételmet, szállást, orvosokat, valamint ruházatot (ing, gatyá, kalap, csizma), fegyvert (puska, kasza) és kiképzést. A gyakorlatokat

Utassy és Jelentsik főhadnagyok vezették. Az ideiglenes parancsnok Csuha Antal nemzetőr őrnagy volt. A zászlóalj 1848 júniusának végén elsőnek érkezett – hiányosan fölszerelve, nem teljes létszámban – a délvidéki hadszíntérre, a szerb fölkelők ellen.

Mészáros Lázár 1848. június 22-én nevezte ki Damjanich Jánost (1804-1849) a harmadik zászlóalj parancsnokává. Ezt a nádor, István főherceg július 5-én erősítette meg. Damjanich június 25-én érkezett Szegedre, s nyomban katonái után indult az óbecsei táborba. Osztróvszky József emlékezéseiben leírta a zászlóalj szervezését, valamint a parancsnok és tisztjei Szegedre érkezését: „Ekkor azután elbeszéltem, hogy mily lelkesedéssel indultak el a táborba, s élvezet volt szemlélnem Damjanich arcán azon, mondhatni szellemi felmagasztaltságot, melyet elbeszélésem benyomása idézett azon elő. Forró hévvel szorítá meg jobbomat, s csak arra kért, hogy rendeljek számára kocsikat, mert nincs addig nyugta, míg a fiúkat meg nem láthatja. Még akkor nap estve – egy vasárnapon – elutazott tisztársáival Becsére.”³ A zászlóalj honvédjei – a „fehér tollasok” – Óbecsén kezdték viselni megkülönböztető jelüket: a fehér kakastollat a kék sapka mellett.

A G. Tóth Ilona által összeállított, a Csongrád Megyei Levéltár 1848/49-es szegedi vonatkozású iratait közreadó forrásgyűjteményben olvasható iratokból is kitűnik, hogy Damjanich kemény kézzel, szigorral, küzdelmes kiképzéssel fegyelmezett, magas harcértékű zászlóaljat nevelt a Szegeden gyülekezett honvédekből. 1848. július 17-én kelt levelében a szegedi tanácsot kérte a honvédek

hiányzó ruhadarabjainak elkészíttetésére és elküldésére. Gondoskodott a nem odaváló egyének eltávolításáról.

A rendbontókat, fegyelmetleneket a szegedi dologházba küldte (volna). „...az itteni zászlóaljából elküldött érdemtelen egyéneket szíveskedjen átvenni, és azokat, a fenn említett parancs értelmében, dologra kényszeríteni, míglen óáltaluk az állománynak okozott kárt, munkájuk által kipótolják.”²⁴ A városban azonban nem volt dologház, s a foglyok eltartásának költsége a tanácsot terhelte. Vadász Manó polgármester leveléből: „...felküldi hozzánk a ma nagy számú elítélteket, kiknek mi sem helyet, sem dolgot nem adhatunk, ez roppant hiba, mely lakosainkat kelleténél túl terhelte, s az állandalomnak is költséget okoz.”²⁵ Az elítélteket végül szeptemberben Pestre szállították.

Damjanich János 1848 júliusában írt jelentése szerint a zászlóalj pénzzel, fölszereléssel, kenyérral megfelelően el van látva. Augusztusban kérte a városi tanácsot, hogy amíg a kinevezett honvédorvosok meg nem érkeznek, maradhassanak velük a szegedi doktorok (Stoll Sándor és segédje). Az ősz közeledtével a hideg éjszakák miatt a honvédeknek vastag posztó nadrágra volt szüksége. „Az ősz ideje erős lépésekkel közelgetvén, a hideg éjszakákon igenis érezhető. Mind e mellett a parancsnokságom alatt lévő zászlóalj minden éjt szabad ég alatt táborozva töltvén, a hideget az édes hazáért eltűrvén, ámbár ugyan eddig a tűrését semmibe sem vette, mégis én azokról, mint fiaimról, gondot viselvén, szent kötelességemnek tartom, akármi módon őket posztó nadrágokkal ellátni.”²⁶

A parancsnok és a honvédek között szoros, jó kapcsolat volt. A győztes szolnoki ütközetről (1849. március 5.) tudósító Szarvason, 1849-ben kiadott ponyva szavaival: „Március havának 5-dik reggelén / Öröm zajlik vitéz Damjanich seregén, / A huszárok

gyorsan lovakra pattannak, / S honvédekkel vígan Szolnoknak tartanak.”²⁷

Damjanich szeretete a szolnoki csatában, Hamvay Odön leírása szerint így jutott kifejezésre: „Az ellenséges csapatok kiűzése után a főutcán csoportosultak a harmadik zászlóalj honvédei, hogy tömegesen vonulhassanak arra felé, a hol még folyt a csata. Egy mellékcámból egyszerre csak vezérkarától kísérve, Damjanich toppan a sorakozó honvédek elé. »Éljen Damjanich! Éljen Damjanich apánk!« kiáltoznak lelkesülten a hős fiuk. Damjanich megáll az utca közepén, leveszi fehértollas sapkáját s így szól a kedvenc zászlóaljához:

– Fiuk! Büszke vagyok rátok: Ti az ördögöt is megveritek! Megérdemlitek, hogy mindnyájan tisztéké legyetek; de hol volna akkor az én kedves harmadik zászlóaljam?

Az utolsó szavakat már fátyolos hangon mondta a hős, könnyek is szöktek a szemébe. S hogy fiai ezt meg ne lássák gyorsan megfordult s a honvédek dörgő éljenzésétől kísérve, elvágatott a csatatérre.”²⁸

Sárosi Gyula népszerű Arany Trombita című művében (Debrecen, 1849.) külön részt szentelt Damjanich csatáinak, katonái hőstetteinek leírására. A szerző 1849. július 8-án járt Szegeden, s részleteket olvasott föl elbeszélő költeményéből. A szolnoki csatát leíró sorok a tábornok és „fiai” kedélyes, közvetlen viszonyáról tudósítanak. „A harmadik zászló és a kilencedik / Ott leng, hol a babért véres kézzel szedik. / E két zászlóaljnak Damjanich az apja, / Damjanich meg viszont létét tőlök kapja. / Damjanich tábornok temérdek nagy legény, / Mintha hízott volna szalonnán, csőregén...”

Amikor Damjanich 1849 tavaszán, Komáromban a lábát bokában eltörte, Kosuth Lajos kormányzó nyilatkozatot adott ki (Debrecen, 1849. május 4.), amelyben kijelentette: „Igenis: Damjanich tábornok úrnak balesetét a hazának minden hú fia velem együtt a legmélyebb bánattal fájlalja, s

osztozik azon keserves meggyőződésben, hogy e baleset országos csapás.”⁹ Kossuth a papokat imára buzdította, a katonákat pedig helytállására szólította fel, hogy győzelmeikkel, hadi sikereikkel szerezzenek örömet parancsnokuknak.

A tábornok és Szeged kapcsolatában fontos, hogy Damjanich felesége, Csernovics Emília (1819–1909) a városban lakott, amíg férje ezredével Észak-Itáliában, később pedig zászlóaljával a délvidéki hadszíntéren tartózkodott. Damjanich Jánosné történeti hitelességű, ugyanakkor személyes hangvételű életrajzát a vele huszonhárom évig egy fedél alatt élő unokahúga, Jeszenszky Imréné Csernovics Lara (1863–1939) írta meg 1926-ban.¹⁰ „Damjanich nem engedi, hogy felesége a harctéren vele legyen, hanem mindig oda küldi, ahol legbiztosabbnak véli életét. Így lakik egy ideig Szegeden, Temesvárt, Békésgyulán...”¹¹ Csernovics Emília az aradi kivégzések után 1855-ig Makón lakott, majd Budapestre költözött, ahol a leánynevelés és nővédelem ügyén fáradozott.

1848/49-ben a kor és az események számos meghatározó alakja megfordult Szegeden, sőt a város 1849 nyarán három hétig a szabadságharc fővárosa is volt. Damjanich 1848 júniusában érkezett Szegedre, hogy az itt megalakult, s a város által fölszerelt és ellátott harmadik honvéd zászlóalj parancsnokságát átvegye. A Délvidéken és a tavaszi hadjáratban jelentős sikereket ért el. Több forrásból tudjuk, hogy a szegedi honvédek szerették és tisztelték. Felesége a szabadság-

harc napjaiban egy ideig Szegeden élt, 1849 és 1855 között pedig Makón.

Damjanich János aradi vértanú emlékéét Szegeden utca őrzi.

JEGYZETEK

¹ SZÁNTÓ IMRE: Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. In *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. 11. köt. Szeged, 1987. 51–57.

² Az 1848-iki harmadik honvédzászlóalj története. Budapest, 1898.

³ RUSZOLY JÓZSEF: Osztróvszky József viszaemlékezése a szabadságharcra. In uó: *A Város és polgára*. Szeged, 1999. 25–31.

⁴ G. TÓTH ILONA: Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban. In *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. 28. köt. Szeged, 2000. 143.

⁵ Uo. 153–155.

⁶ Uo. 178.

⁷ Pogány Péter (szerk.): *Riadj, magyar! 1848/49. fametszetes ponyvái, esatakrónikái*. Budapest, 1983. 388–393.

⁸ HAMVAY ÖDÖN: *Damjanich János élete története és szemelvények nejéhez intézett leveleiből*. Budapest, 1909. 83.

⁹ *Szegedi Hírlap*, 1849. május 16.

¹⁰ Jeszenszky Imréné Csernovics Lara viszaemlékezései. Közzéteszi Varsányi Péter István. In *Tanulmányok Csongrád megye történetéből*. 21. köt. Szerk. Blazovich László. Szeged, 1994. 257–274.

¹¹ Uo. 264.